

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

15 Kasım / November 2019, 26 : 67-95

Popüler Romanlar, Söylem ve İslam Algısı: 11 Eylül Örneği

Popular Novels, Discourse and the Perception of Islam: The Case of 9/11

Necmiye DURMUŞ

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi, Doktora Öğrencisi

Istanbul University, Institute of Social Sciences, Sociology of Religion, Ph.D. Student

Istanbul, Turkey

necmiyedurmus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2663-3215>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.39776>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 8 Eylül / September 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Ekim / October 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Kasım / November 2019

Yayın Sezonu / PubDateSeason: Özel Sayı / Special Issue 2019

Cilt / Volume: 26

Sayfa / Pages: 67-95

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Popüler Romanlar, Söylem ve İslam Algısı: 11 Eylül Örneği¹

Öz: 11 Eylül saldırıları sonrasında İslam dininin terörle özdeşleştirilmesi ve bu bağlamda söylemlerin üretilmesiyle birlikte, İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz bir algının geliştiği gözlemlenmektedir. Siyaset ve medya gibi alanların yanı sıra, popüler kültür unsurları içerisinde de kendisine yer edinen bu tür söylemlerin yayılmasında popüler edebi ürünler rol oynamaktadır. Böylece, saldırılar sonrası yazılan popüler romanların, İslam ve Müslümanlara yönelik olumsuz söylemlerin üretildiği ve popülerleştirildiği araçlara dönüştüğü iddia edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 11 Eylül'den sonraki on beş yıllık süre içerisinde yayımlanan *Terrorist* (2006), *The Submission* (2011) ve *All We Have Left* (2016) adlı popüler romanları inceleyerek, yazarların İslam ve Müslümanlara ilişkin oluşturduğu söylemleri, Michel Foucault'nun söylem kavramsallaştırması ve söylem analizinden hareketle ortaya çıkartmaktır. Değerlendirilen romanlarda, oryantalist ve İslamofobik söylemlerin üretilerek popülerleştirildiği ve 11 Eylül sonrasındaki on beş yıllık süreçte, çoğunlukla olumsuz söylemlerin süregeldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Popüler Kültür, 11 Eylül Sonrası Popüler Amerikan Romanları, Söylem, *Terrorist*, *The Submission*, *All We Have Left*.

Popular Novels, Discourse and the Perception of Islam: The Case of 9/11

Abstract: In the wake of September 11 attacks, it is observed that negative perception of Islam and Muslims has developed with the identification of Islam with terrorism and the production of discourses in this context. As well as in fields such as politics and the media, popular literary products play a role in the dissemination of such discourses, which take place in popular cultural elements. Thus, it is argued that the popular novels written after the attacks are turned into tools in which negative discourses against Islam and Muslims are produced and popularized. The aim of this study is to examine the popular novels *Terrorist* (2006), *The Submission* (2011) and *All We Have Left* (2016), which were published in the fifteen-year period after September 11 and reveal the authors' discourses about Islam and Muslims using Michel Foucault's conceptualization of discourse and discourse analysis. In the examined novels it is observed that Orientalist and Islamophobic discourses are produced and popularized and mainly negative discourses continue in the fifteen years after September 11.

¹ Bu çalışma 25.05.2018 tarihinde Doç. Dr. Birsan Banu Okutan danışmanlığında tamamladığımız "Religion and Discourse in the Age of Turbulence: Post-9/11 American Novels" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Keywords: Sociology of Religion, Popular Culture, Post-9/11 Popular American Novels, Discourse, *Terrorist*, *The Submission*, *All We Have Left*.

GİRİŞ

11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yönelik saldırılar sonrasında özellikle Amerikan toplumunda, İslam dinine ve Müslümanlara karşı artan olumsuz algı, ideolojik imgeler ve söylemlerle birleşerek popüler kültür içerisinde kendisine yer edinmektedir. Popüler kültürün, “kültürel ‘şeylerin’ teknolojik araçlarla üretimi ve geniş iş bölümü etrafında kurulan kapitalist mal üretimi, pazarlaması, dağıtımı ve tüketimi biçimlerine”² dayandığı düşünüldüğünde, kültürel çıktıların birer tüketim aracına dönüştürülerek metalaştırıldıkları anlaşılmaktadır. Meta haline gelen bu ürünlerin hem çoğaltılması hem de pazarlanıp tüketilmesi kolaylıkla gerçekleşmektedir. Böylece, toplumda herhangi bir konu etrafında şekillenen söylemler, popüler kültürün dinamo etkisiyle topluma yayılarak kapsamalarını genişletme imkanına sahip olmaktadır.

Günümüz kapitalist üretim kalıplarıyla harmanlanan popülerleştirme etkisine edebî türler de maruz kalmakta ve özellikle romanların popüler kültüre entegrasyonu bakımından herhangi bir zorluk yaşanmamaktadır. Popüler romanlar, “yazarı açısından estetik bir gaye güdülmeksizin kaleme alınan; yazılıp yayımlanmasında başta ticarî kaygı olmak üzere, sanat dışı sebepler bulunan; okurun fikrinden çok duygu ve heyecanlarını harekete geçirmeyi hedefleyen; çok sayıda okura ulaşan; kolay anlaşılıp, rahat çözümlenen; okurda belirli bir seviye aramayan; klişeleşmiş, basmakalıp bir yapı arz eden; bir çoğu filme alınarak -okur dışında- sinema ve televizyonda da çok sayıda izleyiciye ulaşan vs. nitelikte romanlar”dır.³ Tanımda belirtildiği üzere, popüler romanlar kolay üretilip tüketilmekte ve toplumsala geniş oranda yayılmaktadır. Bu tür romanların zahmetsizce yazımı, içerdikleri konuların da popüler ve olağanlıktan beslenmesi dolayısıyladır. Kundera’nın ifadeleriyle popüler romanlar “yaşamın hiçbir yeni alanını keşfetmiyorlar; yalnızca söylenmiş olanı onaylıyorlar. Varolma nedenleri, şan ve şöhretleri, kendi toplumlarına yararlılıklarına, söylenenin (söylenmesi gerekli olanın) onaylanmasına bağlı”dır.⁴ Bu düşünceler ışığında, popüler romanların toplumsal kabul görmüş algıların dışına çıkamadıkları ve güncel söylemlerin yeniden yaratım aracı haline geldiklerini söylemek mümkündür.

² İrfan Erdoğan & Korkmaz Alemdar, *Kültür ve İletişim* (Ankara: Erk Yayınları, 3. Basım, 2011), 34.

³ Şaban Sağlık, “İletişim Kavramı Açısından ‘Popüler Roman ve Estetik Romanlar’”, *Eğitim: Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı* 5/57 (Kasım 2004), 30.

⁴ Milan Kundera, *Roman Sanatı*, çev. İsmail Yerguz (İstanbul: Afa Yayınları, 1989), 22.

Popüler kültür ögesi romanlar, birey-toplum ilişkilerini ve toplumsal pratikleri anlamak ve açıklamakta ayna işlevi gören önemli birer kaynak durumundadır. Romanların, hayal ürünü olarak betimlenmesi, edebi türlerin sosyal gerçeklikten uzak kabul edildiği manasına gelmemekte, yazarların kurguladığı ve okurlara sunduğu bir gerçeklik imasını barındırmaktadır. Bu nedenle, “popüler edebiyatı üreten kitlelerin her zaman ve her durumda edilgen olmadıkları, yaşamlarındaki kültürel biçimlerin de sadece yansıtmakla, yeniden üretmekle kalmayıp dönüştürücü etkilerinin de görülebileceğine dair bir sorgulamanın gerekli olduğu”⁵ anlaşılmaktadır.

Yazarların, eserlerini, kendi zihnî arka planlarının ve toplumsal yaşamlarının etkisinden bağımsız kılarak yazabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Romanlar, roman kahramanları aracılığıyla teorik bilginin pratik hale dönüşmüş şeklini, diğer bir deyişle, topluma içkin belli kurallar ve bilgilerin gündelik uygulama yönünü okurlara göstererek hayata ışık tutarlar.⁶ Ayrıca, çok okunmaları ve topluma büyük bir bölümüne ulaşabilmeleri nedeniyle popüler romanlar, bir yandan toplumsalı yansıtırken diğer yandan da topluma ulaşarak etkileme gücüne sahip sosyolojik metinler haline gelmektedirler. “Popüler kültür ortamındaki kişiler, hemen her ideolojik hareketin veya eylemin kolayca içine çekilmeye müsaittirler. Çünkü bu kişiler iradeleriyle hareket eden “bireylere” benzemezler; onlar belirli bir etkiyle hemen harekete geçirilebilen iradesiz topluluklardır.”⁷ Böylece, popüler roman yazarlarının ürettikleri söylemlerle okurlarını etkileme ve düşüncelerinde değişiklikler yapabilme gücü de önem kazanmaktadır. Bu değerlendirmeler neticesinde, sosyolojik perspektifi baz alan çalışmalarda, romanların toplumla ilişkisinin yadsınamayacağı ve romanların toplumsal birer metin olduğu kabulünden hareketle analizlerin yapılması elzemdir.

Popüler kültür, edebiyat ve toplumun etkileşimini açımlayan Löwenthal, edebiyat ürünlerini sosyolojik bir gözle okumanın, toplumu anlamak açısından “bireyin toplumla ilişkileri konusunda uzman olan sosyolog için kilit bir kaynak”⁸ teşkil ettiğini iddia eder. Eserlerin sosyolojik yorumları “belli bir kültürel fenomenin birbirinden kopuk incelemeleri olmanın ötesine geçerek, insan hakkındaki en değerli tanıklıkların bazılarını sosyolojik bir çerçeveye oturtma çabaları haline” gelebilmektedir.⁹ Ayrıca, “hayali karakterlerin deneyimini, onların özgül tarihsel iklimiyle bağlantılandırmak ve böylece edebi

⁵ Veli Uğur, *1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 118.

⁶ Erol Güngör, *İslâmın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 18. Basım, 2011), 98-105.

⁷ Şaban Sağlık, “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi”, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, ed. Köksal Alver, (Ankara: Hece Yayınları, 2. Basım, 2012), 329.

⁸ Leo Löwenthal, *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*, çev. Beybin Kejanlıoğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 10.

⁹ Löwenthal, *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*, çev. Beybin Kejanlıoğlu, 10.

yorumsamayı bilgi sosyolojisinin bir parçası yapmak edebiyat sosyoloğunun görevidir. Edebiyat sosyoloğu, tabiri caizse, temaların ve stilistik araçların özel denklemini toplumsal denklemlere dönüştürmelidir.”¹⁰ Bu sebeple, Löwenthal, romanlardaki imgelemlerin deşifresi noktasında “toplumsal bir laboratuvar” önermektedir.¹¹

Bahsi geçen argümanlar göz önüne alındığında, popüler kültür içerisinde romanların toplumsal konumunun ehemmiyeti daha net ortaya çıkmaktadır. Popüler romanların gerek gündemden beslenme gerekse de gündemi etkileyebilme gücüne sahip oldukları ve toplumdaki hâkim söylemleri popülerleştirerek yayılmalarına imkân sundukları öne sürülebilmektedir. Zira, “popüler kültür egemen ideolojiyi ve ardındaki materyal ilişkiler düzenini üretmeye/çoğaltmaya yöneliktir.”¹² 11 Eylül sonrası oluşan İslam ve Müslümanlar ile ilgili olumsuz algıya dair söylemlerin popüler romanlarda da kurgulanması bu noktada önem kazanmaktadır. Romanlar, bu tür söylemleri popülerleştirerek topluma daha kolay yayılmalarını sağlayan araçlara dönüşmektedir. Bu sebeple, 11 Eylül sonrası popüler romanlarda, İslam dinine ve Müslümanlara dair üretilen olumsuz söylemler üzerinde din sosyolojisi perspektifinden bir “laboratuvarın” gerekliliğine kapı aralanmaktadır.

Din sosyolojisinin ışık tutmasına ihtiyaç hissedilen konular arasında yer alan popüler romanlar ve din bağlamındaki literatür gözden geçirildiğinde, çalışmaların yetersizliğiyle karşılaşılacaktır. Popüler romanlar ve din özelinde sadece dört tez bulunmakta ve İslami romanlar ile hidayet romanlarına yoğunlaşmaktadır.¹³ Yapılan bu tezler içerisinde sadece bir tanesi din sosyolojisi disiplini paydasında olup “İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi”ni incelemiştir.¹⁴ Popüler romanlar ve din kapsamında sekiz makaleye¹⁵

¹⁰ Löwenthal, *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*, çev. Beybin Kejanlıoğlu, 213.

¹¹ Löwenthal, *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*, çev. Beybin Kejanlıoğlu, 232.

¹² Erdoğan & Alemdar, *Kültür ve İletişim*, 56.

¹³ Vacit Ertan Yılmaz, *Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak İslami Popüler Romanlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000); Murat Bozkurt, *Popüler Kültürün 1960 Sonrası İslami Romanlara Yansıması ve Eleştirisi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Nagihan Dönmez, *İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Özge Yılmaz, *Popüler Kültür Örneği Olarak Hidayet Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Huzur Sokağı ve Halkaların Ezgisi Roman Örnekleri* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁴ Bk. Dönmez, *İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi*.

¹⁵ Ramazan Gülendamlar, “Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış”, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı* (2. Basım) 65-66-67 (2002), 310-319; Sibel Hatipoğlu, “Eşikte Parlayan İnci ve İlahî Sırrı Fısıldayan Ney ya da “Pinhan” ve “Susunkunlar”da Tasavvuf”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5/4 (Fall 2010), 1224-1253; Fatma Zehra Fidan, “Latife Tekin’in Eserlerinde Yoksulluğun Farklı Görünümleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2013), 500-511; Birsan Banu Okutan, “Din Sosyolojisi ve Toplumsal Metin: Cinsiyet Tipolojilerinin Çözümlemesi (Kar Örneği)”, *Toplum Bilimleri* 7/14 (2013), 119-146;

Birsan Banu Okutan, “Postmodern Toplumsal Metin ve Din: Gölgesizler Örneği”, *Milel ve Nihal* 12/2 (2015), 125-148; Esra Sazyek, “Elif Şafak’ın Romanlarında Çokkültürlülük Aracı Olarak Tasavvuf”, *Bilgi (Yaz)* 2013, 205-228; Rıfat Günday, “Zola’nın Gerçek ve Güntekin’in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet

ulaşmakta ve aralarından yalnızca üç tanesi¹⁶ din sosyolojisi perspektifini benimsemektedir. Ayrıca, popüler romanlar ve din açısından değerlendirilebilecek kitaplar da literatürde mevcuttur. Çayır'ın *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara* adlı kitabı bunlardan bir tanesidir.¹⁷ Çayır, eserinde, Türkiye'de yazılan İslami popüler romanlar üzerine detaylı bir araştırma gerçekleştirmekte ve 1980'li ve 1990'lı yıllarda yayımlanan bu tür romanlardaki anlatı dilinin dönüşümünü sosyolojik bir perspektiften okurlarına sunmaktadır.¹⁸ Diğer bir örnek ise Akçay'ın kaleme aldığı *Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış*'tır.¹⁹ Akçay, dini tebliğ amacı güden hidayet romanlarının oluşturduğu popüler dili "kadın" özelinde sorgulamaktadır.²⁰

Bu çalışmanın odak noktasını meydana getiren 11 Eylül ve popüler romanlar bağlamındaki literatür taramasında, ilgili araştırmaların çoğunlukla edebiyat alanında yapıldığı anlaşılmaktadır.²¹ Anushiravani ve Khademi'ye ait "Representation of Islam in Post 9/11 English Novels" adlı makalede, 11 Eylül sonrası romanlar içerisinden İngilizce yazılmış, İslam, Kur'an ve Müslümanlardan bahsedenler belirlenmiştir. Sonrasında, bir yandan romanları şekillendiren söylemler ortaya konulmuş, diğer yandan da romanlarda üretilen söylemleri açığa çıkarma amacı güdülmüştür.²² 11 Eylül ve din genel başlığı altında yer alabilecek Arnsperger'in doktora tezinde ise, Müslüman teröristler ve 11 Eylül olayını çağrıştıran temsilleri içeren bazı edebi metinler değerlendirilmektedir.²³ Yazara göre, *terörist edebiyat* olarak adlandırdığı türün örnekleri, şiddet içeren eylemlerin sorumluluğunu büyük ölçüde Müslüman "öteki"ye yükleyerek terörizmin gelişimine yardım eden yeni-sömürgeci ve yeni-emperyalist politikaları eleştirmekten kaçınmaktadırlar.²⁴ Aynı şekilde, Jamil, 11

Edilmesi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/Özel Sayı (2015), 35-49; Çimen Günay Erkol & Uğur Çalışkan, "1960'lardan 28 Şubat'a Cemaati Romanlarla İcat Etmek: Siyasal İslamın Popüler Tezahürleri", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 3/1 (2016), 21-47; Özlem Atar, "Popüler Kültür Ürünlerinde Mitolojik ve Dini Öğeler: İnsan Lekesi ve Housekeeping Örnekleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/4 (2017), 31-38; Sema Noyan, "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf", *APJIR* 01/02 (2017), 09-18.

¹⁶ Bk. Fidan, "Latife Tekin'in Eserlerinde Yoksulluğun Farklı Görünümleri"; Okutan, "Din Sosyolojisi ve Toplumsal Metin: Cinsiyet Tipolojilerinin Çözümlemesi (Kar Örneği)"; Okutan, "Postmodern Toplumsal Metin ve Din: Gölgesizler Örneği".

¹⁷ Kenan Çayır, *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2015).

¹⁸ Bk. Çayır, *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat*.

¹⁹ Ahmet Sait Akçay, *Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış* (İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012).

²⁰ Bk. Akçay, *Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış*.

²¹ 11 Eylül sonrası romanları üzerine, özellikle İngilizce literatür çok geniş hacimli olduğu için bütün çalışmalardan bahsetmek bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle, sadece 11 Eylül ve din özelindeki popüler roman çalışmalarından kısaca bahsedilmiştir.

²² Anushiravani & Khademi, "Representation of Islam in Post 9/11 English Novels", *Research Journal of Language, Literature and Humanities* 2/8 (August 2015), 1-13.

²³ Levin Arnsperger, *In the Shadow of the Plot: Representations of Muslim Terrorists in 9/11 Literature* (Atlanta: Emory University, Laney Graduate School of Emory University, Doktora tezi, 2013).

²⁴ Bk. Arnsperger, *In the Shadow of the Plot: Representations of Muslim Terrorists in 9/11 Literature*.

Eylül sonrası romanlarından *The Submission*'ı konu edindiği makalesinde, “öteki” kavramını ve oryantalizmi sorgulamaktadır.²⁵ Jamil, romandaki önemli karakterlerden Claire ve Khan arasında geçen bir diyalog üzerinden Müslümanlar hakkındaki bilginin inşası ve inşa edilen bu bilginin hegemonik oryantalizm söyleminin bir parçası olarak nasıl işlediği üzerine bir çözümleme yapmıştır. Romandaki diyalogda, Batılı karakter oryantalist bakış açısını, Müslüman karakter ise bu bakış açısı karşısında kendi failliğini vurgulayan karşı-hegemonik duruşu simgelemektedir.²⁶ Marandi ve Tari'nin çalışması, *Terrorist* ve *Falling Man* adlı romanların yazarlarının 11 Eylül saldırılarına nasıl tepki verdiklerini, Müslümanlar ve ideolojilerini nasıl takdim ettiklerini irdelemektedir.²⁷ Marandi ve Tari'ye göre, bu romanların okurları İslam, Kur'an, Hz. Peygamber, cihat ve Müslüman kadınlar hakkında, derin bir araştırma yapılmadan sunulan, çarpıtılmış gerçekliklerle karşı karşıya kalmakta ve bu durum daha fazla klişe ve adaletsizliğe neden olmaktadır.²⁸

11 Eylül sonrası romanları üzerine Türkiye'deki incelemeler ise yetersiz kalmakta ve toplamda üç makaleye²⁹ rastlanmaktadır. Bu makalelerden ikisi³⁰ bu çalışmada değerlendirilecek romanlara yer vermediği, diğeri³¹ ise din zaviyesinden herhangi bir perspektife sahip olmadığı için kendilerinden yararlanılmayacaktır. Ancak, Türkiye'deki çalışmalarla ilgili genel bir çerçeve çizmesi bakımından ilgili makalelere kısaca değinilecektir. Aşık'ın “Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse” adlı makalesi, *The Reluctant Fundamentalist* isimli romanı, küreselleşmenin bir yandan kapsayıcı ve avantajlı diğer yandan da spesifik ve dezavantajlı yönleri bağlamında mütalaa etmektedir.³² Aşık, romanın yazarının, kurgu içerisinde bir dönüşüm sürecinden geçen ana karakteri aracılığıyla küreselleşen dünyanın bu iki yönünü ortaya çıkardığını belirtmektedir. Aşık makalesinde daha çok küreselleşme ve Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden

²⁵ Uzma Jamil, “Reading Power: Muslims in the War on Terror Discourse”, *Islamophobia Studies Journal* 2/2 (Fall 2014), 29-42.

²⁶ Bk. Jamil, “Reading Power: Muslims in the War on Terror Discourse”.

²⁷ Seyed Mohammad Marandi & Zeinab Ghasemi Tari, “Muslim Representations in Two Post-September 2001 American Novels: A Contrapuntal Reading of *Terrorist* by John Updike and *Falling Man*: A Novel by Don DeLillo”, *The American Journal of Islamic Social Sciences* 29/2 (2012), 64-89.

²⁸ Bk. Marandi & Tari, “Muslim Representations in Two Post-September 2001 American Novels: A Contrapuntal Reading of *Terrorist* by John Updike and *Falling Man*: A Novel by Don DeLillo”.

²⁹ Siddika Aşık, “Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse”, *Civil Academy Journal of Social Sciences* 6/3 (Aralık 2008), 107-116; Mustafa Büyükgebiz, “Düşman Nasıl Değişti: John Le Carre'nin Aranan Adam Romanında İslamofobi ve 11 Eylül Sonrası Sendromu”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2016), 228-235; Evrim Ersöz Koç, “Producing Space, Representing Grief: September 11 Memorial in Amy Waldman's *The Submission*”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/3 (Kasım 2018), 333-346.

³⁰ Bk. Aşık, “Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse”; Büyükgebiz, “Düşman Nasıl Değişti: John Le Carre'nin Aranan Adam Romanında İslamofobi ve 11 Eylül Sonrası Sendromu”.

³¹ Bk. Koç, “Producing Space, Representing Grief: September 11 Memorial in Amy Waldman's *The Submission*”.

³² Bk. Aşık, “Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse”.

oluşturulan söylemlere değinerek, din konusunda herhangi bir iddiada bulunmamaktadır.³³ Koç ise makalesinde, Waldman'ın *The Submission* isimli romanının sembollerinden 11 Eylül anıtını, hatırlama ve yas tutma mekânı olarak Lefebvre'nin sosyo-mekansal diyalektik merceğinden analiz etmektedir.³⁴ Büyükgebiz, "Düşman Nasıl Değişti: John Le Carre'nin Aranan Adam Romanında İslamofobi ve 11 Eylül Sonrası Sendromu" başlıklı makalesinde John Le Carré'nin *Aranan Adam* romanındaki istihbarat servislerinin aktivitelerine yoğunlaşarak İslamofobi ve 11 Eylül sonrası sendromunu incelemektedir.³⁵

Yapılan değerlendirmeler neticesinde, din sosyolojisi literatürü içerisinde popüler romanlar üzerine yazılan az sayıdaki makalede 11 Eylül sonrası romanların yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma, 11 Eylül sonrasında İslam ve Müslümanlar hakkındaki söylemleri topluma ulaştıran popüler romanları din sosyolojisi disiplini sınırları dahilinde tetkik edecektir. Öncelikle, 11 Eylül ve sonrası ile ilgili kısa bilgiler sunulacak ve yararlanılacak kavramlar aydınlatılacaktır. Çalışmanın hareket noktasını oluşturan kuram ve yöntemle ilgili bilgiler verildikten sonra seçilen romanlar tahlil edilecektir. Böylece, hem din sosyolojisi ve edebiyat sosyolojisi arasında bir köprü kurulmuş olacak hem de popüler kültür ve din sosyolojisi özelindeki yeni çalışmalara kapı aralanacaktır.

1. TARİHSEL ARKA PLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Amerika Birleşik Devletleri, tarihinde gerçekleşen en büyük katastrofik olaylardan birini, 11 Eylül 2001 Salı günü kaçırılan dört yolcu uçağının Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon ve Beyaz Saray'ı hedef alan saldırılarında -uçaklardaki yolcular ve on dokuz terörist dahil- toplamda 2,793 kişinin hayatını kaybetmesiyle yaşamıştır.³⁶ Saldırıları sonrası siyasiler ve medya, eylemleri gerçekleştiren terör örgütü El-Kaide ile İslam dinini ve teröristler ile de Müslümanları özdeşleştirerek İslam ve Müslüman karşıtı söylemler üretmişlerdir. Bunun sonucunda da başta Amerikan toplumu olmak üzere, dünyanın birçok yerinde İslam ve Müslümanlara karşı önyargılar artmış ve İslamofobik algı harekete geçmiştir.

Merriam-Webster Sözlüğü'ne göre, İslam ve fobi kelimelerinin birleşiminden müteşekkil İslamofobi kavramı ilk olarak 1923 yılında kullanılmıştır.³⁷ Aynı sözlükte İslamofobi, İslam'a veya Müslümanlara karşı "irrasyonel bir korku", onlardan "hoşlanmama

³³ Bk. Aşık, "Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse".

³⁴ Bk. Koç, "Producing Space, Representing Grief: September 11 Memorial in Amy Waldman's *The Submission*".

³⁵ Bk. Büyükgebiz, "Düşman Nasıl Değişti: John Le Carre'nin Aranan Adam Romanında İslamofobi ve 11 Eylül Sonrası Sendromu".

³⁶ 9/11 Commission, *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States* (New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2004), 14, 311.

³⁷ *Merriam Webster*, "Islamophobia" (Erişim 12 Kasım 2017).

veya ayrımcılık" şeklinde tanımlanmaktadır. 11 Eylül saldırılarının, Batı'da İslamofobiye daha da büyüttüğünü ileri süren Esposito; İslamofobinin 11 Eylül'den sonra bir anda ortaya çıkmadığını, modern dönemde yeniden canlanışının 20. yüzyıl sonlarında Müslümanların Batı'ya belirgin şekilde akın etmeleri, İran Devrimi, uçak kaçırımlar, rehin almalar ve 1980'ler ve 1990'lardaki terörist eylemler, 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar ve ardından gelen Avrupa'daki saldırılar tarafından tetiklendiğini öne sürmektedir.³⁸

Gerek saldırıları gerçekleştiren örgütün eylemini dini amaçlarla yaptığı iddiasında bulunması, gerekse de saldırılar sonrası yaşanan bütün gelişmelerde -söylemler ve yaptırımlar açısından- dinin önemli bir rol oynaması, dinin ayırt edici bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir. Dinin bu denli ön plana çıkması, özellikle İslam dini ve Müslümanlara karşı merak ve korkuyla karışık algının yoğunlaşmasıyla İslam ve Müslümanlar üzerine bir yandan akademik alanda çalışmalar artarken diğer yandan da her çeşit iletişim, medya ve popüler kültür organları ürünlerini vermeye başlamıştır. Toplumsal gündem ve bu gündemden beslenen çıktıların ilişkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. 11 Eylül saldırıları sonrasında da bu durumun yansımaları tecrübe edilmiş ve edilmektedir. İslam ile ilgili haber programları yapılmış, belgeseller gösterilmiş, gazete ve dergilerde haberler yer almıştır. Bunu, halkı İslam hakkında bilgilendirme amacı güden bir "eğitim" olarak tanımlayan Silberstein, aynı zamanda bu tür enformasyonların 11 Eylül sonrasında "kamusal söylem" in dönüşümüne ilişkin olduğunu da ifade etmektedir.³⁹ Bilgilendirme işlevi gören programların; uygulanan yaptırımları, konuşmalarda üretilen söylemleri destekleyici unsurlar olduğu zamanla ortaya çıkmıştır. Kearney açısından, 11 Eylül akabinde başlatılan 'terörle savaş' söylemi aslında "postmodern bir din savaşı"dır ve saldırılar sonrası "haber programlarıyla talk-showların görsel ve sözel tepkilerinin neredeyse saplantılı bir şekilde durmaksızın yinelenmesi, halkı bilgilendirme işlevi kadar uyutma işlevi de görmüştür."⁴⁰

İslam ve Müslümanlarla alakalı söylemleri yansıtan ürünler popüler kültür içerisinde de gözlemlenmekte ve 11 Eylül sonrası özellikle Amerikan toplumunda gelişen İslamofobik yaklaşım, popüler romanlarda da kendisini konumlandırmaktadır. Saldırılarından sonra, romanların çoğu 11 Eylül'ü tanımlama, irdeleme, çeşitli biçimlerde yansıtmaya çalışmaktadır.

³⁸ John L. Esposito, "Giriş", *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*, ed. John L. Esposito & İbrahim Kalın, çev. İsmail Eriş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2018), 18-19. Eserin Türkçe çevirisinde "Giriş" bölümünün yazarı belirtilmemesine rağmen, İngilizce metinde John L. Esposito olarak ifade edildiği için referans bu şekilde verilmiştir.

³⁹ Sandra Silberstein, *War of Words: Language, Politics and 9/11* (London: Routledge, 2002), 160.

⁴⁰ Richard Kearney, *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*, çev. Barış Özkul (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 144, 166.

Böylece, bu romanlar saldırıları tarihin bir parçası haline getirip, sadece tarihsel kapsamda bahsetmek yerine, o günden günümüze farklı sunumlarla ulaşan bir devamlılığın aracı olmuşlardır.⁴¹ Bu süreklilik neticesinde, popüler romanlar bir yandan Amerikalı okurlara saldırılar ve etkilerini daimî şekilde hatırlatırken, diğer yandan da yaygın söylemlerin yeniden üretimini sağlamaktadır.

Roman hem kurgusu hem de karakter tipolojileri ile toplumsal olanın en çok yansıtıldığı edebi türdür. Edebiyat alanında ürün veren yazarlar genellikle toplumsal mevzulardan etkilenmekte ve gündemdeki temaları eserlerine taşımaktadır. 11 Eylül saldırıları da yazarlar tarafından konu edilmekte ve romanlarda katastrofik olaylar, terör/terörist, travma, melankoli, İslam, Müslüman karakterler, öteki vb. temalar açık veya örtük şekilde yer tutmaktadır. Bu temaları ve özellikle 11 Eylül imgesini sadece Amerikalı yazarlar değil, tüm dünyadaki yazarlar kullanmaktadır. Bu tür bahislerin tekrarı ve sıklığının kendi içinde bir kategorileşmeye imkân tanınmasıyla “11 Eylül sonrası roman” isimlendirmesinin benimsendiği yeni bir edebî tür oluşmuştur. Her ne kadar bu alt türün tek tipleştirilmesi gibi bir durum söz konusu değilse de toplumsal etkisi büyük bir olay temasını içermesi dahi, 2001 yılı sonrası yazılan romanların bu sınıfa dahil olmasını sağlayabilmektedir.

Yazarlar, 11 Eylül saldırılarını romanlarına taşıırken bazı zorluklar yaşamışlardır.⁴² Saldırıların imgesel aktarımı ve yoğun duygularla birleşen travma etkisini okurlara gösterme çabası, beraberinde “biz” ve “onlar” şeklinde bir ayrımı getirmektedir. Bu durum, yazarlara 11 Eylül sonrasında “öteki” kavramını nasıl sunacakları noktasında güçlük çekirmektedir.⁴³ “Öteki” artık eskisinden daha fazla toplumun içindedir ve daha çok görünürdür. Saldırıların sonrası Müslüman Amerikalılar veya Müslüman göçmenler diğer “öteki”ler arasında öne çıkmış, toplum için korku ve tehlike arz eden kişilere dönüşmüştür. Bu sebeple yazarlar, toplumda birlikte yaşadıkları Müslüman kimliğine sahip bireyleri ya korku ve endişe içeren terörle bir tutup, o şekilde sunacak ya da stereotipleştirmelerden kaçınarak objektif olmaya çalışacaktır. 11 Eylül sonrası yazılan romanlarda, her iki yönelim de tecrübe edilmiş, her yazar kendi bakış açısı ve düşünsel bagajına göre romanlarını tasarlamıştır.

Romanlarda, İslam ve Müslümanları terörle özdeşleştirmeyi tercih eden yaklaşımla bağlantılı şekilde, oryantalist bakış ile de sıklıkla karşılaşmaktadır. Said’in ifadeleriyle oryantalizm “Şark’la -Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan

⁴¹ Ann Keniston & Jeanne Follansbee Quinn, “Representing 9/11: Literature and Resistance”, *Literature After 9/11*, ed. Ann Keniston & Jeanne Follansbee Quinn (New York: Routledge, 2008), 3.

⁴² Martin Randall, *9/11 and the Literature of Terror* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014), 18.

⁴³ Richard Gray, “Open Doors, Closed Minds: American Prose Writing at a Time of Crisis”, *American Literary History* 21/1 (August 2008), 128-151.

ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.”⁴⁴ Oryantalist mantaliteyle oluşturulan söylemler Şark'a dair düşünceler üretip, onları yaygınlaştırıp, Şark'a yönelik algıyı sürekli yeniden yapılandırma konusunda önemli işleve sahiptirler.⁴⁵ Bu tanımlamalar neticesinde, Batılı yazarlar tarafından romanlarda yaratılan İslam ve Müslümanlar hakkındaki söylemleri inceleme yolculuğunda, oryantalist bakış açısını göz önünde bulundurmak aydınlatıcı olacaktır.

Oryantalizmin tesiriyle birlikte, Amerikan toplumunda gelişen İslamofobinin, neredeyse bütün Batılı ülkelere de yayılması, İslam dini ve Müslümanların birer korku nesnesi olduğu genel kabulüne dönüşmüştür. Söylemlerin denetleyici, dönüştürücü özellikleri sebebiyle, Müslümanlara karşı çeşitli protesto eylemleri düzenlenmiş, Müslümanların bir tehdit olduğu gündeme getirilerek ulus aşırı müdahalelerde bulunulmuştur. Müslümanlara karşı olumsuz söylemler, günümüzde de varlıklarını sürdürerek yeniden üretilmeye devam etmektedir. Saldırıları sonrası oluşan güvensizlik, endişe ve korku halinin popüler kültürü de etkisi altına aldığı aşıkardır. Karşılıklı bir ilişkinin neticesi olarak, romanlara yansıyan tedirginlik hali, yazarların yaratımlarıyla tekrar şekillenip topluma ulaşmaktadır. Popüler romanlar, bir yandan İslamofobik algıdan beslenmekte diğer yandan da o algıyı büyütürerek toplumun daha geniş kesimlerine erişmesinde rol oynamaktadır.

Bu çalışmada amaçlanan, 11 Eylül'den sonra Amerikan popüler yazınında 11 Eylül romanları/11 Eylül sonrası roman tanımlamasıyla kendisine yer bulan kurguları inceleyerek yazarlar tarafından kullanılan, dine ilişkin söylemleri ortaya çıkarmaktır. Bu tür söylemlerin analiziyle birlikte, romanların 11 Eylül sonrası toplumda gelişen İslam dini ve Müslümanlar ile ilgili olumsuz söylemlerin üretilerek popülerleştirildiği sosyolojik araçlar haline gelmesi tartışılacaktır.

2. KURAM, YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Popüler romanlarda, yazarların kurguladıkları söylemlerin toplumsal sirkülasyonunun daha kolay olması ve geniş bir alanda yayılım sergileyebilmeleri sebebiyle; okurlar, yazarlar tarafından üretilen söylemlerle kolayca karşılaşmakta ve böylece etkilenme imkânları artmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada, popüler romanlardaki İslam ve Müslümanlara ilişkin söylemler açığa çıkarılacak ve değerlendirilecektir. Söylem analizinin birçok farklı temsilcisi ve yöntemi olmasına rağmen, Foucault'nun söylem

⁴⁴ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım (İstanbul: Metis Yayınları, 9. Basım, 2016), 13.

⁴⁵ Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Yıldırım, 314.

kavramsallaştırması hareket noktası seçilmiştir; zira Foucault'da söylem, dilbilimsel bir unsurdan ziyade sosyal bir gerçekliğe dayanmaktadır.⁴⁶

Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde söylemi, “bir sözsel edimler bütünü”, “işaretlerin toplamları halinde meydana getirilmiş olan şey”,⁴⁷ “aynı söylemsel oluşuma bağlı olan bir ifadeler bütünü”⁴⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Foucault'ya göre bütün toplumlarda söylemin üretimi, “bir takım yollarla, hem denetlenmiş, hem ayıklanmış, hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır.”⁴⁹ Söylemin, bir yandan sınırlandırılırken diğer yandan yeniden kurgulanıp tekrar toplum içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu denetleme ve yeniden üretme işlemini genellikle egemen konumdakiler, bir diğer deyişle, gücü elinde bulunduranlar gerçekleştirmektedir. Söylemler, toplumlar üzerinde denetleyici olma fonksiyonlarıyla öne çıkmaktadır. Ayrıca, sürekli yeni söylemler oluşturularak yaygın söylemlerden hâkim politikalarla uyanlar ayıklanmaktadır. Toplum içerisinde yayılarak etki alanını genişleten bir söylemin değiştirici ve dönüştürücü gücü yadsınmamaktadır. Bu sebeple Foucault, her söylemin ona içkin bir “güç”ten ayrı kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.⁵⁰ Bütün bu nitelendirmeler itibarıyla, söylem; toplumda hem denetlenen, ayıklanan, kesintisiz olarak yeniden üretilen hem de bireyler üzerinde değiştirici işleve sahip bir güç olarak tesir eden ifadeler bütünüdür.

Toplumda hâkim durumdaki söylemlerin sürekli oluşturulduğu ve yayıldığı organlardan biri de popüler kültür unsuru olan romanlardır. Yazarlar toplumdaki söylemlerden, okurlar da yazarların romanlarında ürettikleri söylemlerden etkilenmekte ve bu karşılıklı fasılasız yaratımla bazı söylemlerin popülerleşerek toplumda yerleşmesi kolaylaşmaktadır. Bu noktadan hareketle, 11 Eylül sonrası toplumda oluşan algının, tarihsel seyir içerisindeki durumunu anlayabilmek amacıyla, saldırıların beşinci, onuncu ve on beşinci senelerinde yayımlanan romanlar belirlenmiştir. Bu romanlar arasından Amerikalı yazarların popüler, çok satan, ödül kazanmış, olay örgüsü dahilinde 11 Eylül, Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılması, terör, saldırılar, çeşitli katastrofik hadiseler barındıran romanlarından sadece din ile ilgili söylem içerenler araştırmaya alınmıştır. Seçilen romanlar; saldırıların beşinci yılında (2006) yayımlanan John Updike'in *Terrorist* adlı romanı, onuncu yılında (2011) yayımlanan Amy Waldman'ın *The Submission* isimli romanı ve on beşinci yılında

⁴⁶ Gunther Kress, “Multimodal Discourse Analysis”, *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, ed. James Paul Gee & Michael Handford (New York: Routledge, 2012), 35.

⁴⁷ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2011), 140.

⁴⁸ Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, 151.

⁴⁹ Michel Foucault, *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Hil Yayın, 1987), 23.

⁵⁰ Foucault, *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, 24.

(2016) yayımlanan Wendy Mills'in *All We Have Left* adlı romanıdır.⁵¹ Böylece, çalışmanın sistematik bir şekilde ilerlemesi amaçlanmış ve popüler romanlardaki dinle alakalı söylem çeşitlerinin ve değişimlerinin gözlenebileceği düşünülmüştür. Dine ilişkin söylemler denildiğinde kastedilen din İslam'dır ve diğer dinlerle ilgili herhangi bir analiz gerçekleştirilmeyecektir. Ayrıca, tetkik edilecek romanlar birer edebi metin olmalarına rağmen herhangi bir edebi inceleme de yapılmayacaktır. Moran, "sosyoloji bilimine dayanan edebiyat çalışmalarının" amacının "sanat eserlerini anlamak ve değerlendirmek değil, onları kullanarak başka alanlarda bilgi edinmek" olduğunu belirtir.⁵² Bu araştırmanın da perspektifini oluşturan bahsi geçen ifadelerle göre sosyolojik açıdan edebi ürünlere yaklaşan gözlemler, o eserler içerisinde tespitler yapmak yerine toplumsal gündem, değişim ve etkileşimlerin izlerini sürme çabasıdır.

Kuram, yöntem ve sınırlılıklara dair açıklamaların ardından, inceleme nesnesi olan popüler romanların İslam dini ve Müslümanlar ile ilgili olumsuz söylemleri üreterek popülerleştiren ve böylece bu tür söylemlerin topluma daha kolay yayılmasını sağlayan popüler kültür araçlarına dönüşmesi toplumsal laboratuvarında tahlil edilecektir.

3. POPÜLER KÜLTÜRDE SÖYLEM ÜRETİMİ: POPÜLER ROMANLARIN DİN VE SÖYLEM BAĞLAMINDA ANALİZİ

Romanların çözümlemesine geçmeden önce, ortaya çıkarılacak söylemlerin daha iyi anlaşılması açısından her üç romanın kısa birer özetinin verilmesi gerekli görülmektedir.

Updike'in *Terörist* adlı romanında, on bir yaşında Müslüman olmaya karar veren lise son sınıf öğrencisi Ahmad Mulloy Ashmawy üzerinden olay örgüsü kurgulanmaktadır. Ahmad'ın annesi Hristiyan bir Amerikalı, babası ise Mısır kökenli bir Müslümandır. Ahmad, kendilerini üç yaşındayken terk eden babasının dinine ilgi duymuş ve Müslüman olmaya karar vermiştir. Yazar roman boyunca, Ahmad'ı, ABD'nin maddeci dünya felsefesine ve çevresindeki insanların yaşam şekillerine uzak durmaya çalışan bir Müslüman konumuna oturtmaktadır. Ahmad, on bir yaşından beri düzenli olarak bir camiye gitmekte ve oranın imamı Şeyh Rashid'den Kur'an dersleri almaktadır. Okulda dersleri çok iyi olmasına rağmen eğitime devam etmeyi düşünmeyen Ahmad, liseden mezuniyeti sonrası, sahipleri de Müslüman kimliğe sahip bir mobilya mağazasında kamyon şoförlüğü yapmaya başlar. Mağaza sahibinin oğlu Charlie, telkinleriyle Ahmad'ın hayatında önemli değişimlere yol açar. Ahmad, Charlie'nin ve Şeyh Rashid'in teklifleri sonucu bomba yüklü bir kamyonun

⁵¹ Romanların ilk basım yılları, sırasıyla 2006, 2011 ve 2016 olmasına rağmen, bu çalışmada kullanılan baskılar 2008, 2012 ve 2017 yıllarına aittir. *Terrorist* adlı romanın Türkçe çevirisi olduğu için incelemede Türkçe baskısı referans alınmıştır ve romandan alıntılar yapıldığı bölümde *Terörist* ismi kullanılacaktır.

⁵² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 21. Basım, 2011), 85.

sürücüsü olmaya ve o kamyonu işlek bir tünelde patlatmaya gönüllü olur; ancak patlatmaktan son anda vazgeçer.⁵³

Waldman'ın *The Submission* adlı romanı 2003 yılında geçmektedir. Saldırılarda hayatını kaybedenler anısına yapılması düşünülen anıt için bir yarışma düzenlenir ve aylar süren elemeler sonucu jüri *The Garden* adlı tasarımı seçer. Kazanan tasarımın sahibinin Mohammad Khan isimli Hindistan asıllı Amerikalı Müslüman bir mimar olduğu ortaya çıkar. Medyanın spekülatif haberleri ve bazı kişilerin provokasyonlarıyla hem Khan'ın yarışmadan feragat etmesi beklenir hem de Müslümanlar hakkında olumsuz algı artarak devam eder. Müslüman kadınların başörtülerini çekme eylemleri, protestolar, 11 Eylül saldırılarında eşini kaybeden Bangladeşli bir Müslüman kadının bıçaklanarak öldürülmesi gibi birçok olay yaşanır. En sonunda Khan yarışmadan sessizce çekilerek Amerika'dan ayrılır. Romanın son bölümünde, geçen yirmi yıl içerisinde Khan'ın dünyanın dört bir yanında ama özellikle de Müslüman ülkelerde tasarımlarıyla ünlenen başarılı bir mimar olduğunu okuyucular öğrenir.⁵⁴

All We Have Left'te ise olay örgüsü, Alia Susanto ve Jesse McLaurin adındaki iki genç kızın gözünden inşa edilmektedir. Müslüman bir Amerikalı olan Alia'nın bölümleri 2001 yılında ve çoğunlukla da 11 Eylül gününde geçerken Jesse'nin anlatıları 2016 yılının birkaç ayına yayılmıştır. Jesse, ağabeyi Travis'i 11 Eylül saldırılarında İkiz Kuleler'de kaybetmiştir. Travis'in babası, oğlunun ölümünden sorumlu tuttuğu Müslümanlara karşı nefreti artarak devam eden biri haline gelmiştir. Jesse, ağabeyinin ölümüyle ilgili bilinmeyenleri aydınlatmaya çalışmaktadır ve bu konudaki gizemi çözmeyi başarır. Travis, ölümünde kendisini mesul hissettiği büyükbabasının küllerini, İkiz Kuleler'in çatısından aşağıya dökmek üzere o gün oraya gitmiştir. Fakat bunu gerçekleştiremeden Travis'in yolu, babasının İkiz Kuleler'de ofisi olan Alia ile kesişir ve bu sırada uçaklar Kuleler'e çarpar. Saldırıların sonucu asansörde mahsur kalan iki genç, uzun çabalar neticesinde asansörden kurtulmayı başarırlar ve aşağıya indikleri anda kule çöker. Kule'nin çökmesiyle, Alia'yı korumak amacıyla üzerine yatan Travis ölürken Alia yaralı halde kurtulur.⁵⁵

İncelenen romanlarda yazarlar tarafından geliştirilen söylemlerin, kendi içlerinde kategorileştirmeye olanak verdiği, bazı söylemlerin her üç romanda da tekrar ettiği, bazılarının ise romanın yayımlandığı yıla göre değişiklik gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Seçilen romanlar genelinde; İslam dininin kadına bakışı, Kur'an, Hz. Muhammed, Müslümanların terörist, güvenilmez, hoşgörüsüz ve şiddet yanlısı olduğu, ABD toplumunda

⁵³ John Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara (İstanbul: Alef Yayınevi, 2008).

⁵⁴ Amy Waldman, *The Submission* (London: Windmill Books, 2012).

⁵⁵ Wendy Mills, *All We Have Left* (New York: Bloomsbury, 2017).

İslamlaşma tehdidi kaynaklı ontolojik güvensizlik⁵⁶ durumu, oryantalist bakış açısı ve İslamofobi algısını güçlendiren söylemlerin ayıklanarak üretildiği ve tekrarlandığı gözlemlenmektedir.

3.1. İslam'ın "Kadın"a Bakışı

İlgili romanlar değerlendirildiğinde, yazarların İslam dininin "kadın"a bakış açısı hakkındaki genel geçer oryantalist söylemleri romanlarında oluşturarak popülerleştirdikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar, bu konuda romanlar arasında küçük farklılıklar olsa da genellikle birbirleriyle uyushmaktadırlar.

Updike'in romanı *Terörist*, Müslüman karakterler tarafından kadınların aşağı ve kirli kabul edilmesi mevzusunda söylemler üretmektedir. Romanın Müslüman karakterlerinden Şeyh Rashid, "kadınlar kolay yönlendirilen hayvanlardır"⁵⁷ demektedir ve kadınları insanlıktan çıkarıp daha aşağı bir pozisyona yerleştirerek İslam'ın cinsiyetçi olduğu yönünde bir söylemi imlemektedir. Ayrıca, romanın baş kahramanı Ahmad'in annesi Terry, bir Hristiyan olduğu için Şeyh Rashid'in ondan nefret ettiğini ve onu *kirli* gördüğünü ileri sürer.⁵⁸ Ahmad ise, Kur'an'da "kadınların kirlilik yarattığını"⁵⁹ ve Kur'an'ın "yalnızca kadınlar açısından, âdet gördükleri, bebek emzirdikleri dönemler açısından"⁶⁰ kirlilikten bahsettiğini okur. Burada, kadınların kirliliği gündeme gelerek, sadece diğer dinlere mensup kadınlar değil Müslüman kadınlar da kirlilikle birlikte anılmaktadır. *Terörist*'te kadınların aşağı bir seviyeye indirilişi ve kirlilikten bahsedilirken diğer iki romanda bu konuda bir anlatım bulunmamaktadır.

The Submission ve *All We Have Left*'te genel olarak, Müslüman kadınların baskı altında olmaları ve erkekler tarafından ezilmeleri açısından çeşitli söylemlere yer verilmektedir. *Terörist*'te de Müslüman kadınların baskı altında yaşadıklarına dair bir gönderme yapılmakta ve "biraz daha Taliban—kadınlara biraz daha baskı"⁶¹ ifadeleri kullanılmaktadır. Böylece, Taliban ile bütün Müslümanlar özdeşleştirilerek bir grubun pratikleri genelleştirilmektedir. İslam dininin kadınlar üzerinde baskı oluşturduğu yönündeki söylemlerin en çok kurgulandığı roman *The Submission*'dir. Bir yandan Müslümanların kendi içlerinde kadına bakışları yansıtılmaya çalışılırken diğer yandan Müslüman olmayanların Müslümanları bu konuda nasıl algıladıkları gösterilmektedir. Müslüman karakterlerden Hasina ve Kabir örneğinde, Müslüman bir erkek hem eşinin kendisi olmadan dışarı

⁵⁶ Ontolojik güven "çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimada işaret eder...kişi ve şey'lerin güvenilir oldukları duygusu, ontolojik güvenlik duygularının temelini oluşturur." Ayrıntılı bilgi için bk. Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 7. Basım, 2016).

⁵⁷ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 16.

⁵⁸ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 190.

⁵⁹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 180.

⁶⁰ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 179.

⁶¹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 293.

çıkmasına izin vermayerek onu baskı altında tutmakta, hem de eşini döverek onu değersiz ve aşağı hissettirmektedir.⁶² *The Submission*'da ayrıca, kadınların erkeklerle eşit statüde olması ve kendilerini öne çıkarmaları konularında da Müslümanların ne kadar bağnaz oldukları vurgulanmaktadır. Bu kapsamdaki örnek, Bangladeşli Müslüman karakter Asma'nın kalabalık bir toplantıda konuşması, herkesi etkilemesi nedeniyle de ülke gündemine oturması ve sonrasında öldürülmesidir. Asma'nın öldürülmesinden Müslümanları sorumlu tutan görüşler ortaya atılmaktadır.⁶³ Müslüman erkekler bir yandan kadınları baskı altında tutarak özgürlüklerini kısıtlayan diğer bir yandan da kadınların öne çıkmaları durumunda hemen müdahale eden bireyler olarak konumlandırılmaktadır. Romanda, New York Valisi Geraldine Bitman, eğer ABD'nin yönetimi İslamcılar tarafından ele geçirilirse en çok kadınların etkileneceğinin altını çizerek, Müslümanların kadınlara baskı uyguladığı söylemini yeniden üretmektedir.⁶⁴ Bu söylem, Mills'in romanı *All We Have Left*'te de yer almakta, fakat bazı örneklerde karşı söylemlerle yanlışlanmaya çalışılarak aslında böyle olmadığı gösterilmek istenmektedir. *All We Have Left*'te, romanın iki baş karakterinden biri ve Müslüman bir genç olan Alia'nın iki gün evden kaçması sonucu ailesinin bütün yaz onu evden çıkarmaması, erkek arkadaşıyla sinemaya gitmesine izin vermemeleri, çizim konusundaki yeteneğine rağmen başka bir meslek seçmesi konusunda ailesi tarafından baskı altında tutulduğunu hissetmesi gibi örneklerde İslam'ın baskıcılığı vurgulanmaktadır. Alia'nın ailesiyle yaşadığı çatışmalar ve bunlar neticesinde ailesinin uygulamaları Alia'nın kendisini hapiste gibi hissetmesine neden olmaktadır.⁶⁵ Alia ve ailesi üzerinden yaratılan baskı söylemi, Alia'nın başörtüsü takmayı kendisinin istemesi noktasında gevşemektedir. Roman genelinde, "İslam eşittir kadına baskı" şeklinde değerlendirilebilecek söylemler başörtüsü ile ilgili verilmekte ve bu söylemlerin aksini iddia eden karşı söylemler de inşa edilmektedir. Örneğin, bir etkinlikte konuşan Müslüman gençlerden Nadifa ve Maira, kendilerine yöneltilen başörtüsüne ilişkin sorulardan sıkıldıklarını belirterek başörtüsünü kendi istekleriyle taktıklarını ve üzerlerinde herhangi bir baskı olmadığını altını çizmektedirler.⁶⁶ Toplumda varlık bulan genel geçer söylemlere romanda yer verilmesini ve aslında bu söylemlerin gerçekleri yansıtmadığının tanıtılmasını yazarın olumlu bir çabası olarak okumak mümkündür. Ancak, diğer bir yandan da ABD'de yaşayan Müslüman kadınların seçimlerinde özgür ve rahat oldukları gösterilirken Müslüman ülkelerde yaşayan kadınların özgürlüklerinin kısıtlandığı ileri sürülmektedir. Böylece, Müslüman bir kadının

⁶² Waldman, *The Submission*, 187.

⁶³ Waldman, *The Submission*, 336.

⁶⁴ Waldman, *The Submission*, 130.

⁶⁵ Mills, *All We Have Left*, 93.

⁶⁶ Mills, *All We Have Left*, 136.

ABD’de özgürce yaşayabildiği, Müslüman ülkelerde yaşayan kadınların ise “peçe” ve başka etkenlerle baskı altında tutuldukları savlanmaktadır.⁶⁷

3.2. Kur’an ve Hz. Muhammed

İslam dini ile ilgili söylemlerin bulunduğu romanlarda, Kur’an ve Hz. Muhammed ile ilgili bazı konulardan bahsedilmesi yadırganmayacak bir durumdur. İncelenen üç roman da Kur’an ile alakalı referanslara başvurmakta ve *All We Have Left* hariç diğer ikisinde Kur’an’ın Hz. Muhammed veya bir *insan* tarafından yazıldığına dair imalar yer almaktadır.

Kur’an’dan alıntılanan ayetler gerek *Terörist* gerekse de *The Submission*’da genellikle inanmayanlara yönelik olumsuz ifadeler barındıran ve ateş, yakmak, ceza, cehennem, ölüm, kirlilik gibi kavramlara ilişkin olanlar arasından seçilmektedir.⁶⁸ Ayrıca, Kur’an ayetleri Hz. Muhammed’in sözleri gibi yansıtılmakta ve Kur’an’ın Hz. Muhammed tarafından yazıldığına ve akla hitap etmediğine dair imalar zikredilmektedir.⁶⁹ Diğer bir taraftan da Updike, Ahmad’in gerçekleştireceği terör eyleminden vazgeçmesi örneği de dahil bazı yerlerde Kur’an’dan yaptığı alıntıları olumlu yorumlar yapmak için de kullanmaktadır.⁷⁰ Kur’an’dan referans verilen ayetler değerlendirildiğinde, olumsuz söylemleri destekleyenlerin daha çoğunlukta olduğu görülmekte ve bunun 11 Eylül sonrası söylemlerle paralellik arz ettiği anlaşılmaktadır. Marandi ve Tari’nin iddialarına göre Updike, Kur’an’dan ayetleri referans gösterirken gerçekliği çarpıtmak için iki yaklaşımı benimser; birincisi çarpıtılmış çevirilerin kullanımı, diğeri ise tutarsız ve eksik alıntılarının yoğun şekilde kullanılmasıdır.⁷¹

The Submission adlı roman da *Terörist* ile aynı şekilde, Kur’an’ın ilâhîliği yönünde şüphe oluşturan söylemler üretmektedir. Romanın baş kahramanlarından ve Müslüman kimliğe sahip Khan’a “Kur’an’ın belki de insan tarafından yazıldığı”⁷² söylettirilerek Kur’an bir nevi tahrif edilmektedir. Waldman da Updike gibi Kur’an’dan alıntılar yapmakta ve bu alıntılar olumsuz algıları destekleyerek popülerleştirmek üzere işlev görmektedir.⁷³ *All We Have Left*’te ise Mills, Kur’an’ın Hz. Muhammed veya başka bir kişi tarafından yazılması konusunda herhangi bir iddiada bulunmayarak diğer romanlarda oluşturulan söylemlerin sürekliliğini kesintiye uğratmaktadır. Mills, Kur’an ile ilgili söylemlerinde bir yandan olumlu bir tavır sergilerken diğer yandan da birkaç örnekte negatif fikirler ortaya

⁶⁷ Mills, *All We Have Left*, 136-137.

⁶⁸ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 12, 90, 91, 125, 180, 200, 268, 310, 313, 314, 334.

⁶⁹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 13, 63, 120, 122, 123.

⁷⁰ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 75, 111, 127, 309, 346, 347.

⁷¹ Marandi & Tari, “Muslim Representations in Two Post-September 2001 American Novels: A Contrapuntal Reading of *Terrorist* by John Updike and *Falling Man*: A Novel by Don DeLillo”, 86.

⁷² Waldman, *The Submission*, 279-280.

⁷³ Waldman, *The Submission*, 168.

atmaktadır. Bir örnekte, çizim konusunda Kur'an'da bir yasak olduğuna dair gönderme yapılmaktadır.⁷⁴ Ayrıca, Kur'an'dan İslam ülkelerinde kadınların özgürlüklerini kısıtlamak için yararlanıldığı⁷⁵ ve böylelikle Kur'an'dan kadınların baskı altında tutulması ve özgürlüklerinin kısıtlanması gerektiğine dair anlamların çıkartılabileceği öne sürülmektedir. Bu iddialardan farklı olarak yazar, Kur'an'ın yedinci asırda kadınlara diğer medeniyetlerin verdiğinden daha fazla değer ve hak verdiğini de belirtmekte⁷⁶ ve Kur'an'ın İncil ve Tevrat'la birçok peygamber kıssası ve bilgi yönünden benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır.⁷⁷

Hız. Muhammed ile ilgili üretilen söylemlere bakıldığında, *Terörist*'te hem Kur'an'ın Hız. Muhammed tarafından yazıldığı imalarına yer verilirken hem de Hız. Muhammed'in "son ve kusursuz peygamber"⁷⁸ ve "Tanrı'nın nihai ve en yüce sözünü iletmek için seçtiği vasıta"⁷⁹ olduğundan bahsedilmektedir. Böylece, Kur'an'ın ilahîliği ve Hız. Muhammed'in peygamberliği bir yandan yanlışlanıp diğer taraftan da doğrulanarak okurların zihinleri bulanıklaştırılmaktadır. *The Submission*'da Hız. Muhammed'e ilişkin genellikle olumsuz söylemler kurgulanarak Hız. Muhammed'in köleleri olduğu, kervanları yağmaladığı ve çok küçük yaşta bir kızla evlendiği gibi oryantalist iddialar popülerleştirilmektedir.⁸⁰ *All We Have Left*'te ise Hız. Muhammed ile ilgili ne olumlu ne de olumsuz bir söylem konu edilmeyerek, bu bağlamda herhangi bir sav gündeme getirilmemektedir.

3.3. Terörist Müslüman Söylemi

11 Eylül saldırıları sonrasında, saldırıları gerçekleştiren örgütün, Müslüman kimliği ile özdeşleştirilmesi nedeniyle bütün Müslümanlar terörist olabilme potansiyeliyle suçlanmakta ve İslam dini terör ile Müslümanlar da teröristlerle bir tutulmaktadır. Bu İslamofobik söyleme, 11 Eylül sonrası popüler romanlarda da sıkça yer açılmakta; bir yandan söylemin güncelliğini korumasına sebep olunurken diğer bir yandan da popülerleştirilerek daha geniş kesimlere ulaşmasına aracılık edilmektedir.

Terörist adlı roman, öncelikle başlığıyla dikkati çekmekte ve içerisinde terörist bir karakterle karşılaşılacağını göstermektedir. Her ne kadar Ahmad, bombalı eylemini gerçekleştirmese de ABD'ye duyduğu nefret ve bombayı patlatmak için gönüllü olması, onun bir terörist olabilme potansiyeline sahip olduğunu imlemektedir. Böylelikle, iyi ve zararsız görünen Müslüman bir karakterin terör eylemi yapmak üzere istekle hareket etmesi, bütün Müslümanları terörle ilişkilendirmektedir. Ahmad ve diğer Müslüman karakterlerden

⁷⁴ Mills, *All We Have Left*, 26.

⁷⁵ Mills, *All We Have Left*, 137.

⁷⁶ Mills, *All We Have Left*, 136.

⁷⁷ Mills, *All We Have Left*, 256.

⁷⁸ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 309.

⁷⁹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 127.

⁸⁰ Waldman, *The Submission*, 282.

Charlie'nin bombalı eylem için görüştükleri kişilerden biri "hepimiz Amerika'ya karşı Tanrı adına savaşıyoruz..."⁸¹ demektedir. Bütün Müslümanlar Batı ve ABD düşmanı ilan edilmekte ve herkes bir savaş içerisine konuşlandırılarak, terör eylemlerinin Tanrı adına olduğu iddia edilmektedir. Bunun neticesinde, Müslümanlar birer terörist olmakta suçlanmakta ve *terörist Müslümanlar* söylemi üretilmektedir. Romanın Yahudi kimliğe sahip karakterlerinden Levy, "...o yere göğe koyamadığımız özgürlüğümüzün bile o kadar övünülecek bir özelliği kalmadı; teröristlerin serbestçe hareket etmelerini, uçaklar, minibüsler kiralamalarını, web siteleri kurmalarını kolaylaştırmaya yarıyor ancak"⁸² tabirlerini kullanmakta ve metinden teröristler ile Müslümanları kastettiği ortaya çıkmaktadır. Roman genel açıdan değerlendirildiğinde, Müslümanların terörle eşitlendiği ve İslam veya Müslüman kelimesine yer verilmediği noktalarda bile metnin bu çağrışıma imkân verdiği görülmektedir.

The Submission'da da aynı şekilde *terörist eşittir Müslüman* söylemi yaratılarak Khan'ın Müslüman kimliği terörle bir arada zikredilmektedir. Jüri üyeleri arasındaki konuşmalarda Khan'ın henüz yarışmayı kazanmış sayılmayacağı, teröristlere karşı tedbirlerin olduğu ifade edilmektedir.⁸³ "Terörist olduğunu söylemiyorum fakat eğer öyleyse"⁸⁴ cümlesiyle bir Müslüman hemen terörle bağdaştırılmaktadır. Ayrıca, Khan'ın tasarımı, Khan'ın Müslüman kimliğinden dolayı toplum gözünde farklı anlamlar kazanmakta ve tasarımın 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren teröristler adına bir "cennet bahçesi" şeklinde dizayn edildiği iddiası gündeme gelmektedir.⁸⁵ Bunun sonucunda da Khan'ın terör eylemlerini destekleyen bir Müslüman olduğu ve kendisinin de bir terörist olabileceği öne sürülmektedir. Yarışmadaki jüri üyelerinden Avukat Wilner, Khan'ın Müslüman kimliğinin onun hakkında birçok çağrışımı akla getirdiğini vurgulamakta ve "Khan ya problemlilerden biriye"⁸⁶ sorusunu sormaktadır. Böylece, gerek Khan'ın Müslümanlığının çağrıştırdığı olumsuz özelliklere bir gönderme yapılmakta gerekse de onun "problemlilerden" olabileceği, özcesi terörist olabilme potansiyeline değinilmektedir. Khan, kendisini orta-sınıf bir Müslüman olarak tanımlamakta ve 11 Eylül saldırılarındaki teröristler hakkındaki düşüncelerinde aslında kendi profilinin de bazı teröristlerle yakınlık gösterdiğini ifade etmektedir. "Başka bir toplumda ve dindar olarak yetişseydi onlardan biri olur muydu"⁸⁷ sorusu zihnini kurcalamaktadır. Burada, yine aynı şekilde, her Müslümanın içerisinde bir terörist olma potansiyelinin olabileceği söylemi yeniden üretilmektedir. Gazeteci Spier, Müslüman

⁸¹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 283.

⁸² Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 36.

⁸³ Waldman, *The Submission*, 23.

⁸⁴ Waldman, *The Submission*, 23.

⁸⁵ Waldman, *The Submission*, 149.

⁸⁶ Waldman, *The Submission*, 21.

⁸⁷ Waldman, *The Submission*, 36.

ülkelerin kıyafetlerini giymiş erkeklerin ve başörtülü kadınların bulunduğu bir grubu, polisin sorguladığı terör şüphelilerine benzetmektedir.⁸⁸ Müslüman ülkelerin geleneksel kıyafetlerini giyen, diğer bir anlatımla, Müslüman olduğu kıyafetinden anlaşılabilen herhangi bir birey, terörist olabilme potansiyeliyle eşitlenmektedir. Jüri üyelerinden Leo, saldırılardan sonra iki yıl geçmesine rağmen hâlâ her şeyin netleşmediğini belirtmektedir.⁸⁹ Bu örnekte, *terörist Müslüman* söylemi, bir grubun gerçekleştirdiği eylemle sınırlandırılmamakta ve bütün Müslümanların terörist olup olmadıklarının bilinemeyeceği iması yapılmaktadır.

Mills de *All We Have Left*'te Müslüman eşittir terörist söylemini kurgulamakta ve özellikle Jesse'nin babasının görüşleriyle bu İslamofobik söylemin altını çizmektedir. Müslüman kimliğe sahip olduğunu iddia eden bir terör örgütünün infaz eylemini televizyonda seyreden Jesse'nin babası; "lanet teröristler, bu sarıklıları nükleer silahla Taş Devri'ne göndermeliyiz, hepimize bunu yapmak istiyorlar" ⁹⁰ diye bağırmaktadır. "Sarıklılar" betimlemesiyle teröristlerin Müslüman olduğuna işaret edilmekte terör ile Müslümanlar bir arada tutulmaktadır. Babasının söylemlerinden etkilenerek Jesse'de de teröristleri Müslümanlar ile eşitleme ve bunun sonucunda da bir nefret hissi oluşmaya başlar. Bu nefretin etkisiyle İslam Barış Merkezi'nin duvarına, "teröristler evinize dönün" yazar.⁹¹ Böylece, Müslümanlar yine terörle özdeşleştirilmekte ve ABD toplumu içerisinde ötekileştirilerek dışlanmaktadır.

Popüler romanlardaki 'terörist Müslüman söylemi'; Müslümanların güvenilir, hoşgörüsüz, acımasız ve şiddet yanlısı oldukları ve ABD'yi bir İslam devletine dönüştürmek istedikleri söylemleriyle de desteklenerek İslamofobik algı çok yönlü beslenmektedir. Popüler kültür aracılığıyla yayılan 'terörist Müslüman söylemi' çatısı altında yer alan bu tür söylemler kategorik olarak incelenecektir.

3.3.1. Güvenilmez Müslüman Söylemi

11 Eylül sonrası toplumda gelişen önemli söylemlerden biri, saldırıların faillerinin Müslüman olmalarından dolayı, Müslümanların güvenilirmezliğidir. İncelenen üç roman arasında *Terörist* ve *The Submission* bu söylemi popülerleştiren ve bu sebeple de toplumdaki algıyı güçlendiren bir görünüm sergilemektedir. *All We Have Left*'te ise Müslümanlara güvenilmemesi gerektiğine dair bir söylem bulunmamakta, Müslüman karakterler iyi ve saygılı bireyler olarak betimlenmektedir.

⁸⁸ Waldman, *The Submission*, 116-117.

⁸⁹ Waldman, *The Submission*, 25.

⁹⁰ Mills, *All We Have Left*, 105.

⁹¹ Mills, *All We Have Left*, 6, 7, 127.

Terörist adlı romanın baş karakteri Ahmad, roman boyunca “akıllı, eli yüzü düzgün bir çocuk, bir sürü istidadı var”,⁹² “fazla iyi bir çocuk”⁹³ şeklinde nitelenmekte ve kılık kıyafetiyle de olumlu bir imaj oluşturmaktadır. Ayrıca, Ahmad’ın ters dönmüş bir böceğe yardım etmesi uzunca tasvir edilmektedir.⁹⁴ Ahmad, her ne kadar okuldaki arkadaşları tarafından biraz garip bulunsa da dinine bağlı, temiz giyimli, akıllı, iyi bir genç olarak gözükmektedir. Böyle bir gencin, bomba yüklü bir kamyonu patlatmak amacıyla kullanması, iyi bir Müslüman’ın içerisinde de bir teröristin barınabileceğini öne sürmektedir. Romandaki diğer Müslüman karakterler için de göründükleri gibi olmayan ve bu nedenle de güvenilmez olan Müslümanlar imgesi çizilmektedir. Bombalı eylem konusunda Ahmad’i teşvik eden karakterlerden Şeyh Rashid’in ortadan kaybolduğu, Charlie’nin de bir CIA ajanı olduğu romanın sonunda ortaya çıkmaktadır.⁹⁵

Güvenilmez Müslüman söylemi, *The Submission*’da, bir yandan Khan’ın tasarımının aslında neyi simgelediği tartışmalarıyla diğer yandan da “takiye”⁹⁶ kavramıyla ele alınmaktadır. *The Submission*’da takiye ifadesi beş yerde⁹⁷ geçmekte ve Müslümanlara yalan söylemeleri konusunda verilen dini bir hak şeklinde tanımlanmaktadır. Roman boyunca Khan’ın tasarladığı 11 Eylül anıtının aslında neyi ifade ettiği, İslami özellikler taşıyıp taşımadığı ve hatta saldırıları gerçekleştirenler adına bir anıt olup olmadığı soruları ortaya atılmaktadır. Böylelikle, tasarımcısının Müslüman kimliği nedeniyle bir anıtın birçok ithama maruz kaldığı görülmektedir. Burada da Müslümanlara güvenilemeyeceği, bir tasarımın altında bile farklı düşüncelerin ve hatta tehlikelerin varlığı kurgulanmaktadır.⁹⁸ Khan’ın Müslüman kimliği ve tasarladığı 11 Eylül anıtı bağlamında dillendirilen takiye kavramı, Khan’ın bir terörist olabileceği imasını barındırmakta ve ayrıca tasarımının neyi simgelediği konusunda da yalan söylediği düşüncesini beslemektedir. Müslümanlar için yalan hususunda dini bir engel bulunmadığı inancıyla birlikte Müslümanların güvenilmez olduğu söylemi üretilmektedir. Ayrıca, yine *The Submission*’da Paul Rubin, Müslüman şoförünün işten ayrılmasına sevinerek, ayrılan şoförün kuzeni yerine bir Rus’u işe almayı tercih eder.⁹⁹ Burada da Müslümanlara güven sorunu gündeme gelmekte ve 11 Eylül saldırıları sonrasında her bir Müslümana terörist olma şüphesiyle yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

3.3.2. Hoşgörüsüz, Acımasız ve Şiddet Yanlısı Müslüman Söylemi

⁹² Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 98.

⁹³ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 336.

⁹⁴ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 287-289.

⁹⁵ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 329, 340.

⁹⁶ Mezhep belirtmeme, gizleme; olduğundan farklı görünme, Bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, “Takiye” (Erişim 12 Eylül 2019).

⁹⁷ Waldman, *The Submission*, 160, 170, 279.

⁹⁸ Waldman, *The Submission*, 151.

⁹⁹ Waldman, *The Submission*, 16.

11 Eylül saldırılarını, kendisini İslam'la özdeşleştiren bir terör örgütünün gerçekleştirmesi bütün Müslümanlara genelleştirilerek Müslümanların hoşgörü sahibi olmayan, acımasız ve şiddet sever gibi tanımlamalarla algılanmalarına yol açmıştır. İlgili romanlarda da bu tür İslamofobik söylemlere çokça rastlanılmaktadır.

Terörist isimli romanın baş karakteri Ahmad, ABD toplumu ve diğer dinlerden insanlara karşı hoşgörüsüzlüğü ve acımasız duygularıyla tanımlanmaktadır.¹⁰⁰ Aynı şekilde Şeyh Raşid, Ahmad'e acımasız olması zorunluluğunu sürekli hatırlatarak hem kendi düşüncelerini ortaya çıkarmakta hem de Ahmad'ın görüşlerini etkilemektedir.¹⁰¹ Charlie, diğer bir Müslüman karakter olarak, ABD'de her şey için savaşmak gerektiğini ve savaşta acıma duygusunun askıya alınmasının icap ettiğini belirtmektedir.¹⁰² Ahmad'ın bombayı patlatmasının Ortadoğu'da bir bayram havası yaratacağını öne süren Charlie, hoşgörüsüz ve acımasız Müslüman söyleminin bir prototipini oluşturmaktadır.¹⁰³

The Submission'da ise genel anlamda Müslüman karakterler sağduyulu betimlenmelerine rağmen birkaç örnekte hoşgörüsüzlükleri gösterilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Müslüman karakterlerden Ansar, ABD'nin, terörle savaş yaptırımları sonucu birçok Müslüman ülkede binlerce Müslümanı öldürdüğünü ifade etmektedir.¹⁰⁴ Böylece, Müslümanların sadece kendileriyle aynı dini kimliğe sahip olan kişilere merhamet duydukları, fakat diğer dinlerin mensuplarının öldürülmeleri noktasında acımasız oldukları iması yapılmaktadır. *All We Have Left*'te ise Müslüman karakterlere ilişkin herhangi bir hoşgörüsüzlük söylemi ortaya konulmamakta, ABD toplumunun hassasiyetlerini anlamaya çalışan ve saldırıları kınayan bireyler olarak tasvir edilmektedirler.

Bir yandan Müslüman karakterlerin söylemleriyle Müslümanların hoşgörüsüz ve şiddet sever oldukları yansıtılmaya çalışılırken diğer yandan da Müslüman olmayan karakterler dilinden İslam dininin ve Müslümanların acımasızlığına işaret edilmektedir. *Terörist*'te, tehdidin varlığı sürekli gündemde tutularak özellikle İç Güvenlik Bakanlığı tarafından, terör tehdidi düzeyinin yükseltilmesi ve savunmasız olunduğu yönünde anlatımlara yer verilmektedir.¹⁰⁵ Ayrıca, Müslümanların, ABD'den nefret ettikleri ve korkunç şeyler yapmak istedikleri savunulmaktadır.¹⁰⁶ Waldman'ın romanında da Müslümanların Batı'dan nefret ettikleri iddia edilmekte¹⁰⁷ ve toplumun yaşadığı korkunun gerçekliğine ve

¹⁰⁰ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 9, 22, 23, 24, 25, 61, 63, 65, 82, 351.

¹⁰¹ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 91, 92, 265, 266, 270.

¹⁰² Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 169, 214.

¹⁰³ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 319.

¹⁰⁴ Waldman, *The Submission*, 101.

¹⁰⁵ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 54, 55, 58, 152, 153.

¹⁰⁶ Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 60.

¹⁰⁷ Waldman, *The Submission*, 25.

hâlâ mevcut olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁰⁸ Dış tehditlere ilaveten, içeriden de bir tehdidin varlığının altı çizilerek üç saldırının önlendiğine dair halk bilgilendirilmektedir.¹⁰⁹ Müslüman olmayan karakterler tarafından Müslümanların acımasızlığı yönünde dile getirilen söylemlere *All We Have Left*'te de rastlanılmaktadır. Daha önce zikredilen, Jesse'nin babasının Müslümanların terörle eşleştirilme söylemlerine¹¹⁰ ek olarak, 11 Eylül günü kulelerden kurtulmaya çalışanlardan bir kişi, İslamofobik bakış açısıyla, eylemi gerçekleştirenler için "yine o lanet Müslümanlardır"¹¹¹ ifadesini kullanmakta ve tehdidin kaynağının her zaman Müslümanlar olduğunu ima etmektedir.

3.3.3. İslamlaşma Tehdidi Söylemi

Müslümanlara yönelik korku sebebiyle toplumda oluşan ontolojik güvensizlik, İslamlaşma tehlikesini de gündeme getirmekte ve bu durum ABD toplumunu içten çökertecek bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu korkuyu besleyen İslamofobik söylemler incelenen romanlarda da yer alarak popülerleştirilmektedir.

Updike'in romanında sadece bir bölümde geçen ABD'nin İslamlaşması tehdidi İç Güvenlik Bakanı'nın dilinden verilmektedir; "eh, Arap Birliği ülke yönetimini ele geçirdiği zaman insanlar sorumluluk neymiş öğrenecekler."¹¹² Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde ABD toplumunu hiç iyi şeylerin beklemediği uyarısı yapılmaktadır. *The Submission*'da ise bu tehdide daha fazla alan ayrılarak çeşitli örneklerde okuyucuların karşısına çıkarılmaktadır. Khan'ın tasarımının ABD'nin Yahudi-Hristiyan mirasına bir saldırı ve kültürünü değiştirme çabası olarak yorumlandığı bir gazete haberinde bu gayretin aslında gizli bir İslamileşme teşebbüsü olduğundan bahsedilmektedir.¹¹³ Müslüman karşıtı karakterlerden Dawson, Müslümanların tarih boyunca ilk önce bir şeyi yıktıkları, sonra da yerine İslami bir sembol yerleştirdiklerini söyleyerek işgal göndermesi yapmaktadır.¹¹⁴ Yine Dawson, bundan sonraki gelişmenin hükümet binasının üzerine hilal konulması mı olacağını sormakta ve Müslümanların ABD'yi *Dârüislam*'a¹¹⁵ dönüştürmek istediklerini öne sürmektedir.¹¹⁶ Özcesi, eğer Khan'ın tasarımına onay verilirse, ileride ABD'nin şeriat rejimiyle yönetilmesi durumuyla karşılaşılabilceği ve böylece Müslüman olmayanların

¹⁰⁸ Waldman, *The Submission*, 132.

¹⁰⁹ Waldman, *The Submission*, 265.

¹¹⁰ Mills, *All We Have Left*, 105, 297, 298.

¹¹¹ Mills, *All We Have Left*, 260.

¹¹² Updike, *Terörist*, çev. Handan Balkara, 296.

¹¹³ Waldman, *The Submission*, 149.

¹¹⁴ Waldman, *The Submission*, 167.

¹¹⁵ Müslümanların hâkimiyeti altında bulunup İslâm hukuk sisteminin uygulandığı ülkedir. Bk. Ahmet Özel, "Dârüislam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 30 Eylül 2019).

¹¹⁶ Waldman, *The Submission*, 168.

zimmî ¹¹⁷ konumuna itilecekleri savlanmaktadır. ¹¹⁸ *All We Have Left*'te ise ABD'nin İslamlaşması tehdidine yönelik herhangi bir söylem yer almamaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ YERİNE

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırıları sonucu, eylemi gerçekleştiren örgütün Müslüman kimliğine sahip olduğunu iddia etmesi sebebiyle gerek siyasiler gerekse de medya, İslam ve Müslüman karşıtı söylemler geliştirmiştir. Söylemlerin denetleyici, dönüştürücü özellikleri dolayısıyla, toplum da etki altında kalmış, Müslümanlara karşı çeşitli protesto eylemleri düzenlenmiş, Müslümanların bir tehdit olduğu gündeme getirilerek ulus aşırı müdahalelere girişilmiştir. Oryantalist bakış açısıyla birlikte, ABD toplumu genelinde oluşan İslamofobinin, neredeyse bütün Batılı ülkelere de yayılması, İslam dini ve Müslümanların birer korku nesnesi olduğu genel kabulü haline gelmiştir. Müslümanlara karşı olumsuz söylemler, birçok alanda üretilmiş ve günümüzde de etkilerini sürdürerek üretilmeye devam edilmektedir.

Oluşturulan negatif söylemlerin kendilerine yer açtıkları bir saha da popüler kültürdür. Popüler kültür içerisinde, 11 Eylül saldırılarını çeşitli biçimlerde konu edinen popüler romanlar bulunmakta ve kuleler, terör saldırısı, korku, tedirginlik, katastrofik bir hadise gibi elementleri olay örgülerinde kullanılmaktadırlar. Bu romanlar arasından, yayımlandıkları yıllar baz alınarak bir seçim yapılmış, 11 Eylül sonrası popüler romanların İslam ve Müslümanlarla ilgili olumsuz söylemleri üreterek popülerleştiren sosyolojik araç işlevi görmeleri ve bu tür söylemlerin on beş yıl içerisindeki seyri değerlendirilmiştir.

İnceleme nesnesi olan popüler romanlar *Terrorist* (2006), *The Submission* (2011), *All We Have Left* (2016) İslam dini ve Müslümanlar hakkında kurgulanan söylemler açısından tetkik edilmiş ve belirli söylemlerin her üç romanda da devam ederek kategorileştirmeye imkân sunduğu ortaya çıkmıştır. Romanların analizi sonucu; İslam'ın kadına bakışının olumsuzluğu, Kur'an'ın menfi mesajları ve beşerî olduğu, Hz. Muhammed ile ilgili negatif göndermeler, Müslümanların terörist, güvenilmez, hoşgörüsüz, acımasız, şiddet yanlısı oldukları, ABD toplumunda ortaya çıkan İslamlaşma tehdidi açısından çeşitli söylemlerin, ayıklanarak bir araya getirildiği ve yeniden üretilerek popülerleştirildiği anlaşılmıştır.

Romanların beşer yıllık aralarla yayımlanmış olması, süreç açısından da bir değerlendirme yapma olanağı sağlamış ve ilk on yıl içerisinde olumsuz söylemlerin daha fazla yer aldığı, on beşinci yıla gelindiğinde ise negatif tutumun bir yandan nötrleştiği diğer yandan da "öteki"ne dair doğru bilgi edinmeye doğru evrildiği gözlenmiştir. İlk on yılda

¹¹⁷ İslam devleti tebaasında olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler. Bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "Zimmi" (Erişim 30 Haziran 2018).

¹¹⁸ Waldman, *The Submission*, 168.

olumsuz bir seyir izleyen ‘güvenilmez Müslüman’ ve ‘İslamlaşma tehdidi’ni gündeme getiren söylemler on beşinci yılda yazılan romanda hiç bulunmamakta ve bu, söylemler bazında güvensizlikten güvene doğru bir değişimi imlemektedir. Ancak, ‘terörist, hoşgörüsüz, acımasız, şiddet yanlısı Müslümanlar’ söylemleri on beş yıllık süre içerisinde pek bir farklılık göstermeyerek popülerliklerini korumaktadır. Romanlardaki bu tür İslamofobik söylemlerin dünya ve ABD gündemindeki varlıklarının eşzamanlı olması, siyasal arenada geliştirilen söylemlerin çeşitli araçlarla da pekiştirilerek canlı tutulmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Popüler romanların çoğunlukla toplumsal kabul görmüş algılara bağlı kaldıkları ve güncel söylemlerin yeniden yaratım aracı haline geldikleri meydana çıkmaktadır. Gündemde olanı, çeşitli unsurlarıyla onaylayan ve dinamik kılan bu tür popüler kültür araçlarının hem manipülasyon için kullanılabileceği hem de manipüle edilmiş algıları destekleme fonksiyonu görecekları düşünülmektedir. Bu nedenle, popüler kültürün toplumsal etki imkanının önemi göz ardı edilememekte, geniş ulaşım ağlarına sahip popüler ürünlerin algıları denetleyici ve yönlendirici işlevlerinin altının çizilmesi gerekmektedir.

Her üç romanda da çokça karşılaşılan İslam’ın kadına bakışı ve başörtüsü ile ilgili söylemler, kirlilik, baskı, özgürlüklerin kısıtlanması konuları etrafında popülerleştirilmektedir. Zaman grafiğinde doğrusal bir çizgide ilerleyen bu tür söylemlerde, on beşinci yılda yayımlanan *All We Have Left* romanı özelinde küçük bir düşüş izlenmektedir. Bireysel tercih seçeneğinin gündeme getirildiği bu romanda, başörtülü kadınları anlamaya ve empati ile yaklaşmaya dair olumlu bir çaba gözlemlenmektedir. Kur’an’ın, Hz. Muhammed veya başka bir insan tarafından yazıldığı popüler oryantalist söylemi ilk on yıldaki iki romanda da yer alarak topluma ulaştırılmaktadır. On beşinci yılda ise bu söylem kaybolmakta, özellikle genç okuyucuların tercih ettiği romanda bu yönde bir bilgi mevcut değildir. Çeşitli menfi söylemleri destekleme ve popülerleştirme yönünde her üç romanda da Kur’an’dan ayetler alıntılanmakta ve etkilerini on beşinci yıla kadar ulaştırmaktadır.

Bu analiz neticesinde, İslam ve Müslümanlara ilişkin romanlarda üretilerek popülerleştirilen kimi olumsuz söylemlerin, 11 Eylül saldırıları sonrasındaki on beş yılda olumsuzdan olumluya doğru kısmî bir değişim gösterdiği görülmektedir. İlk on yıl içerisinde herhangi bir değişimin yaşanmadığı, sonraki senelerde ise değişimin az da olsa pozitif bir seyir izlediği açığa çıkmaktadır. Bu durum, saldırıların toplumsal algıdaki tazeliğini koruduğu ilk on yılda, Amerikan kimliğinin sabitelerini sağlamlaştırma motivasyonu, Müslümanların “öteki” olarak konumlandırıldığını ve 11 Eylül sonrasında ABD toplumunda deneyimlenen ontolojik güvensizliğe karşı bir tampon işleviyle kullanıldığını göstermektedir. Her ne kadar onuncu yıldan sonra da hâkim popüler

söylemler toplumsal güncelliğini devam ettiriyor olsa da saldırıların etkisinin azalmasının katkısı ile romanlarda empatik söylemler kurgulanabilmekte ve pozitif bilgilendirmeler yapılabilmektedir.

Seçilen romanların sosyolojik laboratuvarında tahlili sonucu, 11 Eylül sonrası popüler Amerikan romanlarının, İslam ve Müslümanlar hakkındaki olumsuz algıya dair söylemleri ayıklayarak bir araya getirdikleri ve yeniden üretimlerini yaparak onları popülerleştiren sosyolojik birer araç oldukları anlaşılmaktadır. Romanlardaki, özellikle din ile ilgili söylemlerin, okurların zihinlerinde bulunan bilgileri sorgulatma ve değiştirme gücüne sahip olabilmeleri, din sosyolojisi perspektifiyle popüler kültür ürünlerinin toplumsal etki gücünün incelenmesi açısından daha ayrıntılı çalışmaların yapılmasını ve alandaki boşluğun doldurulmasını elzem kılmaktadır.

KAYNAKÇA

9/11 Commission. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. New York: W.W. Norton & Company, Inc, 2004.

Akçay, Ahmet Sait. *Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış*. İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012.

Anushiravani, Alireza & Khademi, Abolfazl. "Representation of Islam in Post 9/11 English Novels". *Research Journal of Language, Literature and Humanities* 2/8 (August 2015), 1-13.

Arnsperger, Levin. *In the Shadow of the Plot: Representations of Muslim Terrorists in 9/11 Literature*. Atlanta: Emory University, Laney Graduate School of Emory, Doktora tezi, University, 2013.

Aşık, Sıddıka. "Silencing the Other: The Reluctant Fundamentalist as a Counter Discourse". *Civil Academy Journal of Social Sciences* 6/3 (2008), 107-116.

Atar, Özlem. "Popüler Kültür Ürünlerinde Mitolojik ve Dini Öğeler: İnsan Lekesi ve Housekeeping Örnekleri". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/4 (2017), 31-38.

Bozkurt, Murat. *Popüler Kültürün 1960 Sonrası İslâmî Romanlara Yansıması ve Eleştirisi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Büyükgebiz, Mustafa. "Düşman Nasıl Değişti: John Le Carre'nin Aranan Adam Romanında İslamofobi ve 11 Eylül Sonrası Sendromu". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2016), 228-235.

Çayır, Kenan. *Türkiye’de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2015.

Dönmez, Nagihan. *İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Erdoğan, İrfan & Alemdar, Korkmaz. *Kültür ve İletişim*. Ankara: Erk Yayınları, 3. Basım, 2011.

Erkol, Çimen Günay & Çalışkan, Uğur. “1960’lardan 28 Şubat’a Cemaati Romanlarla İcat Etmek: Siyasal İslamın Popüler Tezahürleri”. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 3/1 (2016), 21-47.

Koç, Evrim Ersöz. “Producing Space, Representing Grief: September 11 Memorial in Amy Waldman’s *The Submission*”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/3 (2018), 333-346.

Esposito, John L. “Giriş”. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*. Ed. John L. Esposito & İbrahim Kalın. 17-33. çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2018.

Fidan, Fatma Zehra. “Latife Tekin’in Eserlerinde Yoksulluğun Farklı Görünümleri”. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2013), 500-511.

Foucault, Michel. *Söylemin Düzeni*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Hil Yayın, 1987.

Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2011.

Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 7. Basım, 2016.

Gray, Ricdard. “Open Doors, Closed Minds: American Prose Writing at a Time of Crisis”. *American Literary History* 21/1 (2008), 128-151.

Gray, Ricdard. *After the Fall: American Literature Since 9/11*. Malden and Oxford: Wiley-Blackwell, 2011.

Gülendam, Ramazan. “Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış”, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı* (2. Basım) 65-66-67 (2002), 310-319.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 12 Eylül 2019. <http://sozluk.gov.tr/>

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 30 Haziran 2018. <http://sozluk.gov.tr/>

Günday, Rifat. "Zola'nın Gerçek ve Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet Edilmesi". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/Özel Sayı (2015), 35-49.

Güngör, Erol. *İslâmın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 18. Basım, 2011.

Hatipoğlu, Sibel. "Eşikte Parlayan İnci ve İlahî Sırrı Fısıldayan Ney ya da "Pinhan" ve "Suskunlar" da Tasavvuf". *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5/4 (2010), 1224-1253.

Jamil, Uzma. "Reading Power: Muslims in the war on terror discourse". *Islamophobia Studies Journal* 2/2 (2014), 29-42.

Kearney, Richard. *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*. çev. Barış Özkul. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Keniston, Ann & Follansbee Quinn, Jeanne. "Representing 9/11: Literature and Resistance". *Literature After 9/11*. ed. Ann Keniston & Jeanne Follansbee Quinn. 1-15. New York: Routledge, 2008.

Kress, Gunther. "Multimodal Discourse Analysis". *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. ed. James Paul Gee & Michael Handford. 35-50. New York: Routledge, 2012.

Kundera, Milan. *Roman Sanatı*, çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Afa Yayınları, 1989.

Löwenthal, Leo. *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*. çev. Beybin Kejanlıoğlu. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Marandi, Seyed Mohammad & Tari, Zeinab Ghasemi. "Muslim Representations in Two Post-September 2001 American Novels: A Contrapuntal Reading of Terrorist by John Updike and Falling Man: A Novel by Don DeLillo". *The American Journal of Islamic Social Sciences* 29/2 (2012), 64-89.

Merriam Webster. Erişim 12 Kasım 2017. <https://www.merriam-webster.com>

Mills, Wendy. *All We Have Left*. New York: Bloomsbury, 2017.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 21. Basım, 2011.

Noyan, Sema. "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf". *APJIR* 01/02 (2017), 09-18.

Okutan, Birsan Banu. "Din Sosyolojisi ve Toplumsal Metin: Cinsiyet Tipolojilerinin Çözümlemesi (Kar Örneği)". *Toplum Bilimleri* 7/14 (2013), 119-146.

Okutan, Birsan Banu. "Postmodern Toplumsal Metin ve Din: Gölgesizler Örneği". *Milel ve Nihal* 12/2 (2015), 125-148.

Özel, Ahmet. "Dârüislam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 30 Eylül 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulislam>

Randall, Martin. *9/11 and the Literature of Terror*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.

Sağlık, Şaban. "İletişim Kavramı Açısından 'Popüler Roman ve Estetik Romanlar'". *Eğitim: Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı* 5/57 (Kasım 2004), 30-37.

Sağlık, Şaban. "Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi". *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. ed. Köksal Alver. 307-343. Ankara: Hece Yayınları, 2. Basım, 2012.

Said, Edward. W. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. çev. Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları, 9. Basım, 2016.

Sazyek, Esra. "Elif Şafak'ın Romanlarında Çokkültürlülük Aracı Olarak Tasavvuf". *Bilig* (2013), 205-228.

Silberstein, Sandra. *War of Words: Language, Politics and 9/11*. London: Routledge, 2002.

Uğur, Veli. *1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Updike, John. *Terörist*. çev. Handan Balkara. İstanbul: Alef Yayınevi, 2008.

Waldman, Amy. *The Submission*. London: Windmill Books, 2012.

Yılmaz, Özge. *Popüler Kültür Örneği Olarak Hidayet Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Huzur Sokağı ve Halkaların Ezgisi Roman Örnekleri*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yılmaz, Vacit Ertan. *Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak İslami Popüler Romanlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.